

В І Д Г У К

**офіційного опонента на дисертацію (кваліфікаційну наукову працю)
ЖИТКА Андрія Олександровича «Соціально-політичний феномен
популізму: інформаційно-безпековий аспект», поданої на здобуття
наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 052 Політологія**

1. Актуальність теми дисертації, зв'язок із науковими програмами, темами.

Перші десятиліття ХХІ століття характеризуються безпрецедентною «хвилею популізму» та політичними успіхами «альтернативних політиків» в електоральних практиках. Реакційність та радикалізм, цинічна риторика та заперечення встановленого порядку, дифузний характер та фрагментарність ідеології сучасних політиків-популістів – все це становить реальну загрозу фундаментальним ліберально-демократичним цінностям сучасності, підриває інституційні засади суспільства, деформує політичну культуру та генерує ненависть до певних соціальних груп (політичних опонентів, національних меншин, мігрантів, безробітних тощо). Феномен сучасного популізму, зокрема, його соціально-політичні, економічні та культурні детермінанти, мотиваційні та мобілізаційні ресурси, специфічні риси й наслідки, безперечно потребує ґрунтового осмислення сучасною політичною наукою.

З огляду на ці обставини дисертаційна робота Андрія Олександровича Житка є актуальним комплексним дослідженням популізму як соціально-політичного феномену. У ньому зроблені важливі науково-практичні висновки, сформульовані рекомендації, окреслені перспективи подальших дослідницьких кейсів.

Проблематика, яка досліджується в дисертації А.О. Житка, є актуальною як у теоретичному, так і практичному значенні. Зокрема, дескрипція, рефлексія та інтерпретаційна перцепція стосовно природи та сутності популізму, «універсальних» маркерів та типології сучасного популізму, а також авторська дефініція популізму, спрямовані на переосмислення та переформатування концептуального простору сучасної політології. При цьому робиться наголос на оновленні теоретико-методологічного інструментарію дослідження популізму, що дозволило наблизитись до розуміння феномену сучасного популізму та

трансформаційних процесів соціально-політичної реальності перших десятиліть XXI століття. Практичне значення дослідження А.О. Житка полягає насамперед у визначенні основних стратегій протидії деструктивним наслідкам популізму, що є пріоритетним напрямом інформаційно-безпекової політики сучасної України.

Дисертація узгоджується з комплексною науковою темою «Соціалізація особистості в сучасних соціокультурних контекстах» (держ. реєстр. № 0112U002003), яку розробляє кафедра політології, соціології та культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз дисертації А.О. Житка свідчить про те, що автор досить вдало обґрунтував актуальність теми дослідження, його наукові положення. Сформульовані дисертантом дослідницькі завдання відповідають темі, змісту і меті дослідження, окреслюють наукову позицію автора, створюють можливості для достатньо повного розкриття теми. Використані загально-наукові та спеціальні методи дослідження (зокрема, комунікативно-інформаційний, системний, структурно-функціональний, конфліктологічний підходи, компаративний метод) дозволили дисертанту комплексно розглянути інформаційно-безпековий аспект популізму як соціально-політичного феномену (на прикладі українського суспільства). Робота відзначається послідовністю, взаємозумовленістю теоретико-методологічних засад і практичних результатів, цікавим змістовним матеріалом, переконливою аргументованістю.

Характерною ознакою даної дисертаційної роботи є те, що особливу увагу А.О. Житко приділив з'ясуванню історико-політологічних та ідейно-теоретичних аспектів виникнення популізму як суспільно-політичного феномену. Дисертант спрямував свою дослідницьку увагу на концептуальне осмислення та узагальнення концептуальних інтерпретацій популізму у контексті сучасних суспільно-політичних процесів; типологізацію та визначення домінантних рис популізму; з'ясування можливостей сучасних західних та вітчизняних дискусійних конструкцій для визначення

детермінаційних чинників та деструктивних аспектів популізму. Також у дисертаційній роботі А.О. Житка здійснена спроба розгляду популізму в теоретичних конструкціях українського політологічного дискурсу, виявивши специфіку популістських практик в українському політичному просторі крізь призму інформаційно-безпекового сегменту. Важливим здобутком дисертації, що розглядається, є розкриття перспективних напрямів подальших теоретико-методологічних розвідок та визначення ефективних стратегій протидії деструктивним наслідкам популізму в сучасному світі.

Структура дисертації А.О. Житка є вдалою і складається зі вступу; трьох розділів, кожен з яких включає по 2 підрозділи, висновки; висновків; списку використаних джерел; додатків. Розділи дисертаційної роботи пов'язані внутрішньою логікою і послідовністю викладу положень. Цілком виправданим є визначення об'єкта і предмета дисертації, а її мета і завдання сформульовані коректно та взаємопов'язані з темою, об'єктом і предметом дослідження.

Опрацювання значної кількості наукових вітчизняних та зарубіжних джерел за темою роботи (усього 278 поз.) дозволило обґрунтувати викладені у дисертації наукові теоретичні та практичні результати. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

Обґрунтованість та достовірність основних результатів дослідження А.О. Житка свідчить про те, що вони можуть бути використані як у пропедевтичному сенсі (зокрема, при підготовці і читанні навчальних курсів політологічного спрямування), так і в концептуальному, дискусійно-постановочному та праксеологічному сенсах (наприклад, при вирішенні проблеми «агресивної популістської експансії», яка призводить до зміни демократичного політичного ландшафту в сучасному світі, ухваленні рішень у сфері інформаційно-безпекової політики сучасних держав).

3. Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Основні положення і висновки, які виносяться на захист, мають високий ступінь наукової новизни, їхнім підґрунтям є достатні методологічна, теоретична, інформаційна та джерельна база.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у наступному:

- в рамках глибокого та послідовного теоретико-ретроспективного аналізу встановлено «демократичний геном» популізму та доведено, що становлення популізму як соціально-політичного феномену синхронізовано з еволюцією демократичних ідей;

- на підставі пізнавального потенціалу та аналізу раціональних можливостей концептуальних конструкцій західних і вітчизняних теоретиків, систематизовано уявлення про природу, сутність, детермінанти й специфічні риси популізму, що дозволило визначити «універсальні» маркери популізму – «аккумуляція незадоволення», «гра на емоціях», «поляризація суспільства», «народовладдя», «політика симулякрів», «національна автентичність»;

- визначено, що популізм – це суспільно-політичний поліваріативний феномен, який у залежності від унікальної комбінації специфічних рис, може виступати в якості ідеології, методу політичної боротьби, суспільно-політичного руху, маніпулятивної технології, стилю політичної поведінки тощо;

- розроблено типологію популізму, виділивши такі його типи: деструктивний популізм, популізм «алюзія» та конструктивний популізм;

- виокремлено специфічні риси популізму в українській політиці.

4. Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність та відповідність встановленим вимогам, зауваження та дискусійні положення.

Аналіз змісту дисертаційної роботи А.О. Житка свідчить про самостійний, завершений характер проведеного дослідження, яке повною мірою відповідає вимогам МОН України.

Зокрема, у першому розділі дисертантом здійснено історико-політологічну ретроспекцію та наукову експертизу першоджерел із проблематики феномену популізм, в ході якої виокремлено такі основні етапи концептотворення популізму: «протоідеї популізму», «базис – концептуальний каркас популізму» та «модерн – популізм»; встановлено «демократичний геном» популізму; з'ясовано, що популізм закодовано в самому принципі політичної боротьби за владу; на підґрунті визначення модусів суспільно-політичного буття у форматі дихотомії «влада – народ» доведено, що популізм

постійно «дрейфує» в демократичному політичному просторі та «набирає обертів» за наявності кризових явищ в сфері політики, економіки та культур.

У другому розділі автором представлено теоретико-методологічну множинність популізму як суспільно-політичного феномену, здійснено типологізацію популізму в сучасному світі та розкрито чинники його детермінації.

У третьому розділі А.О. Житком проаналізовано та доведено, що феномен популізму є перманентним явищем та у фоновому режимі представлений в українській політиці, з очевидними «популістськими піками», амплітуда яких корелює з електоральними циклами. На основі теоретико-методологічної платформи теорії «симулякрів» Ж. Бодрійяра, аналізу президентських кампаній 2014 та 2019 років дисертантом виокремлено ключові елементи «симулякризації» української політики та встановлено специфічні риси вітчизняних популістських практик; доведено, що в сучасній державі під впливом різноманітних кризових явищ формується соціально-політичний запит на «альтернативних політиків» / «нові обличчя» / «позасистемних людей», які на переконання пересічного виборця здатні «відновити справедливе народовладдя», але насправді лише поглиблюють наявні та продукують нові кризові явища в суспільстві. Зокрема, в роботі набули підтвердження тези про ризику «викривлення та спотворення» політичної реальності й утворення небезпечних кластерів для демократичних процесів українського державотворення.

Оцінюючи в цілому позитивно дисертацію А.О. Житка, звертаємо увагу на деякі дискусійні аспекти і висловлюємо окремі зауваження.

По-перше, зважаючи на новітні виклики, які постали перед українською державою (анексія Криму та військові дії на Сході України, системна криза в політичній та соціально-економічній сферах, пандемія коронавірусної інфекції COVID-19, падіння рівня життя, збільшення безробіття, посилення бідності та зубожіння широких верств населення, розширення масштабів міграції працездатного населення та інше), цілком прогнозованим стає втрата легітимних позицій владою та політичними елітами, посилення реакційності та радикалізації соціально-політичних настроїв, що неминуче спровокує «нову

хвилю народного невдоволення» та чим неминуче спробують скористатись політики-популізми. Враховуючи ці обставини, в дисертаційній роботі доцільно було б більше уваги приділити прогностичному аналізу майбутніх електоральних кампаній та оцінкам ризиків популістських практик у сучасній Україні.

По-друге, А.О. Житком запропоновано стратегії протидії деструктивним наслідкам популізму, в контексті інформаційно-безпекового аспекту національної політики України, зокрема, – політична освіта, медіаграмотність, розвиток громадянського суспільства, модернізація політичної культури та інше, що цілком відповідає логіці та аргументації представленої кваліфікаційної наукової праці, проте, на нашу думку, бажано було б розширити перелік подібних стратегій, послуговуючись успішним досвідом демократичних країн у сфері протидії деструктивному популізму.

По-третє, в дисертаційній роботі А.О. Житком презентовано авторський варіативний ряд типів популізму – деструктивний популізм, популізм «алюзія» та конструктивний популізм, що, безумовно, є вагомим внеском у теоретико-методологічний інструментарій сучасної політичної науки та безумовно сприяє розумінню специфіки сучасного популізму. Разом з тим, з метою унаочнення матеріалу до дисертації доцільно було б додати ілюстративні матеріали (схеми, таблиці), які покращили б сприйняття теоретичних доробків дослідження.

По-четверте, у дисертації автором вживаються поняття «соціально-політичний феномен популізму» та «феномен сучасного популізму», проте незрозумілим залишився змістовна наповненість цих понять. Враховуючи, що феноменологічні категорії є ключовими для теми дисертації, доцільно було б дати авторське визначення цих понять.

По-п'яте, в дисертації використано широкий спектр наукових праць, що для такого роду робіт цілком достатньо і виправдано. Проте, на нашу думку, зважаючи на тему дисертації, доцільно було б залучити до аналізу проблематики дисертації наукові доробки деяких інших авторів, які досліджують проблеми популізму – наприклад, наукові публікації Наталії Іванової (Іванова Н.Ю. Політичний популізм в умовах незавершеної трансформації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету*

імені М. П. Драгоманова. Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2019. Вип. 26. С. 42-48), Віктора Кавки (Кавка В.В. Популізм як ефективна політична технологія сучасних виборчих процесів в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 102. С. 406-409), Ігоря Мельничука (Мельничук І.М. Популізм: історія та сучасність. *Держава і право. Серія : Політичні науки*. 2016. Вип. 74. С. 183-184), Олеся Лісничука (Лісничук О. Популізм в Україні: теоретичні засади і проблеми вивчення феномену. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 4 (78). С. 63-73), Вікторії Пугач (Пугач В.Г. Популізм як стратегія виборчої кампанії. *Політологічний вісник*. 2013. Вип. 69. С. 418-426), Володимира Федорченка (Федорченко В.М. Популізм як політична технологія. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 131. С. 443-446). А наприклад, з метою уточнення твердження, що «протоідеї» популізму почали викристалізовуватись з філософських ідейно-політичних течій Стародавнього Світу (див. пункти наукової новизни), доречним було залучити до аргументації цієї тези публікації Катерини Шіциної (Шіцина К. Елементи популізму та пропаганди в суспільно-політичній діяльності Луція Корнелія Сулли. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2009. Вип. 98. С. 50-54).

Висловлені зауваження характеризують складність досліджуваних проблем, мають переважно дискусійний характер, а тому не впливають на загальну позитивну оцінку наукового дослідження.

5. Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях

Основні наукові результати дисертації А.О. Житка з достатньою повнотою викладені в опублікованих працях – 3-х статтях у наукових фахових виданнях України з політології (затверджених МОН України та включених до міжнародних наукометричних баз); одній статті у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Європейського Союзу, з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію; 7-ми публікаціях збірників матеріалів конференцій різних рівнів.

Наукові публікації А.О. Житка відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України, що висуваються до опублікованих результатів дисертацій на

здобуття наукового ступеня доктора філософії. Усі роботи з теми дослідження опубліковані без співавторів.

6. Загальний висновок щодо дисертаційної роботи

Кваліфікаційна наукова праця (дисертація) «Соціально-політичний феномен -популізму: інформаційно-безпековий аспект», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 052 Політологія, виконана на високому науковому рівні, повною мірою відповідає існуючим вимогам «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її автор – Житко Андрій Олександрович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія.

Офіційний опонент:

доктор політичних наук, професор, завідувач
кафедри соціології Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Віталій КРИВОШЕЇН

Підпис завіряю:

проректор з наукової роботи Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара,
професор

Сергій ОКОВИТИЙ

23 квітня 2021 р.